

LİSE COĞRAFYA DERS KİTAPLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE SORUNLARA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

The Evaluation Of High School Geography Textbook and Solution Proposals to
Its' Problems

Araş. Gör. Dr. Hilmi DEMİRKAYA*
Araş. Gör. Necati TOMAL**

ÖZET

Coğrafya ders kitapları, dersin planlı bir şekilde işlenmesinde kullanılan önemli araçlardan biridir. İyi bir coğrafya ders kitabı, aynı zamanda önemli bir kaynaktır. Coğrafya ders kitapları; öğretmenlere güncel, doğru, konuya uygun ve geniş kapsamlı bilgiler sunar. Ders kitabı, öğrencileri derse motive edecek şekilde tasarlanmalıdır. İyi planlanmış bir coğrafya ders kitabı kullanım kurallarını da vermesi gerekmektedir. Böylece öğrenciler aradıkları konuya rahat bir şekilde ulaşabilirler ve kendilerinden istenilenleri anlayabilirler. Coğrafya ders kitapları bu tarzda hazırlanırsa, öğrenciler kitapta yer alan konulardan haberdar olurlar, hangi konunun nerede ve nasıl bulunacağını bilirler. Öğrencilerin kendilerine olan güveni artar.

SUMMARY

The geography textbook can either be a professionally set of lessons plans that form a scheme of work, or it can be a source of additional material. A good geography textbook is a resource, albeit the most important resource. It should provide teachers with up to date, accurate, relevant and wide ranging data and be presented in a way that should generate interest and motivate pupils. A well structured geography textbook imposes its own discipline. Students can see where they are going and know what is expected of them. This should, in turn, increase their awareness of the subject and confidence in themselves.

GİRİŞ

Ders kitapları, tüm eğitim kademelerinde kullanılan önemli bir araçtır. Bu araç, öğretimde öğretmenin gücünü daha iyi kullanmasına, öğrencilere vermek istediklerini daha sistematik vermesine; öğrencinin

---

*Süleyman Demirel Üniversitesi, Burdur Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Anabilim Dalı

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı

de öğretmenin anlattıklarını istediği zaman ve yerde, istediği tempoda tekrar etmesine imkan veren temel materyaldir. Ders kitabı teriminin en basit sözlük tanımı, bir kullanım yönergesi; herhangi bir bilim dalı üzerine yazılmış standart kitaptır¹. Özel bir yayıncılık şirketi için ders kitabı; büyük miktarda satılması ve gelir getirmesi dışında bir anlam ifade etmez. Coğrafya öğretmenleri için ise temel bir eğitimsel kaynaktır. Dünyamızda medya araçlarının çeşitlenmesine ve yaygınlaşmasına rağmen ders kitapları bu özelliğini korumaya devam edecektir. Ancak ders kitapları hiçbir zaman bilgi, motivasyon ve beceri gibi özellikler yönünden sınıf öğretmenin yerini alamaz.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı gibi coğrafya ders kitaplarının hem yazımı hem de basımı özel uzmanlık isteyen önemli bir iştir. Ülkemiz lise coğrafya kitaplarını değerlendirmeye geçmeden önce ders kitabı yazımı ile ilgili sistematığı bilmek gerekir. Ders kitabının yazımında 4 adım vardır. Birinci adımda; müfredat programı ayrıntılı olarak incelenir. Kitapların metinlerinin oluşturulabilmesi için; müfredat programlarındaki konu başlıkları anahtar sorulara dönüştürülür. İkinci adımda kitabın tasarımı yapılır. Sayfa düzeni nasıl olacak, konu ile ilgili öğrenci etkinlikleri nerelerde nasıl bulunacak, hangi profiller, fotoğraflar, kesitler, grafikler vb. şekiller hangi konularda yer alacak gibi işler kitap tasarımına girer. Tasarımını yapmadan kitap yazımına geçmek yanlıştır. Tasarım, kitabın çekiciliği için çok önemlidir. Üçüncü adımda; metinler, kitap tasarımı ve konular ile ilgili anahtar sorular dikkate alınarak oluşturulur. Metinlerin dili ve içeriği öğrenci gruplarının psiko-motor gelişimine göre belirlenir. Dördüncü adımda; alıştırma ve kılavuz kitaplar oluşturulur.

Piyasadaki coğrafya ders kitapları değerlendirilirken şu sorulara cevap verilmesi gereklidir²;

1- Değerlendirdiğimiz ders kitapları arasındaki temel farklar nelerdir?

¹ The Little Oxford Dictionary, 1988, s.582, London.

² LAMBERT, D. - BALDERSTONE, D., 2000, "Learning to Teach Geography in the secondary School. (A Companion to School Experience) s.117, London and New York.

2- Değerlendirmiş olduğumuz ders kitapları arasında önemli benzerlikler var mıdır?

3- Hangi ders kitaplarını kullanmayı tercih edersiniz ve niçin? Ülkemizde 1991-1992 eğitim – öğretim yılına kadar ders kitaplarının yazımı ve basımı ile sadece Milli Eğitim Bakanlığı yetkiliydi. Bu eğitim – öğretim yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığının ders kitapları yazarları dışında yazarların yazdığı ve özel yayın kuruluşlarının bastığı kitaplar da okutulmuştur. Tabii burada şu durumun da mutlaka belirtilmesi gerekir; her yazarın yazdığı kitap piyasaya ders kitabı olarak giremez. Ancak Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Talim Terbiye Kurulu'nun ders kitabı olarak kabul ettiği kitaplar okutulabilir. Talim Terbiyenin kitap için vermiş olduğu izin süresi beş yıldır. Küresel iletişimdeki hızlı ilerleme düşünüldüğünde bu süre normal hatta fazladır. Ancak ülkemizde kaliteli ders kitaplarının maliyetinin yüksek oluşu ve bu kitapların maliyet masraflarını karşılamalarının birkaç yıl aldığı düşünülürse bu izin süresi normaldir.

1991-1992 eğitim – öğretim yılı ile birlikte ders kitapları yazımı; Milli Eğitim Bakanlığının tekelinden kurtulmuş ve rekabet ortamı doğmuştur. Bu bağlamda; ülkemiz lise coğrafya ders kitapları 1991 yılı esas alınarak, öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde incelenebilir.

1991 öncesi dönemde okutulan lise coğrafya ders kitapları ile ilgili değerlendirme, bu dönemde okutulan birkaç coğrafya ders kitabı incelenerek yapılmıştır. İdeal bir coğrafya kitabında bulunması gereken ölçütler dikkate alınarak değerlendirmeler yapılmıştır.

1991 sonrası lise coğrafya ders kitaplarını değerlendirmek için coğrafya ders kitaplarını değerlendirme ölçeği geliştirilmiştir. Bu ölçek 33 öğretime uygulanmıştır. Ölçekte çoktan seçmeli sorular yanında açık uçlu sorular da bulunmaktadır. Ölçeğin uygulanması sonucu ortaya çıkan neticeler dikkate alınarak, 1991 sonrası dönemde lise coğrafya ders kitaplarının sorunlarına ve bunların çözümlerine yönelik değerlendirmeler yapılmıştır.

I – 1991 Öncesi Dönemde Lise Coğrafya Ders Kitapları

Bu dönemde Milli Eğitim Bakanlığının belirlediği yazar veya yazarlar grubu tarafından yazılan bir derse ait tek bir coğrafya ders kitabı yıllarca okutulmuştur. Bu şekilde tek bir kitap veya yazar serisine bağlı

kalmak öğrencilerde yazarın yaklaşımından etkilenmiş sınırlı bir coğrafi görüşün oluşmasına neden olmuştur. Farklı ders kitapları piyasada olmadığı için öğretmenlerin ders kitaplarına aşırı bağlı kalması gibi bir durum da ortaya çıkmıştır. Günümüzde, pek çok insanın coğrafyayı yer ezberleten sıkıcı bir ders olarak algılamasında, tek bir yazarın anlayışları doğrultusunda yazılmış coğrafya ders kitaplarının yıllarca okutulması da etkilidir. 1991 öncesi lise coğrafya ders kitaplarını genel olarak incelediğimizde; pek çok sorun ortaya çıkar.

1975 ile 1984 yılları arasında liselerde okutulan ülkeler coğrafyası ders kitabının on baskısı yapılmıştır. Bu kitabın 1975'deki birinci baskısı ile 1984'deki onuncu baskısı arasında içerik ve fiziksel görünüş olarak hemen hemen hiçbir fark yoktur. Fotoğraflar, haritalar kısaca tüm şekiller her iki baskıda da aynıdır. Sadece istatistiksel değerlerde bazı değişiklikler söz konusudur. Bazı yerlerde bu değerlerin de değiştirilmesi unutulmuştur. Bu kitabın 1. ve 10. baskılarında ekonomik ve sosyal sorunlar konusu sayfa 15'de kişi başına yıllık çelik tüketimi ABD'nde 635 kg, Zaire'de 3 kg olarak verilmiştir. Bu kitabın birinci baskısı ile onuncu baskısı arasında geçen 9 yılda iki ülkenin kişi başına düşen çelik tüketiminin değişmemesi mümkün değildir. Bu durum 10. baskıdaki istatistiksel değerlerin güncelleştirilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Benzer bir durum; sayfa 215'de ABD'nin çeşitli tarım ürünlerinin, madenlerinin ve sanayi ürünleri üretimlerinin Dünya üretimindeki oranlarının hiç değişmemesinde de görülmektedir. Yine bu kitabın 1. ve 10. baskılarında; sayfa 111'de 100 binden fazla nüfuslu şehirlerin sayısı Birleşik Krallıkta 75, Fransa'da 40 olarak verilmiş. Dolayısıyla 1984 yılına ait baskıda bu istatistiksel değerler yine güncelleştirilmemiştir.

Kısacası bu ders kitabı görsel malzeme çeşitliliğinin ve kalitesinin olmadığı, uzun konu anlatımının yapıldığı monoton bir ders kitabıdır.

Bu kitabın olumlu yönde eleştirilebilecek yanı müfredat programıdır. Kitapta kıtaların coğrafi özellikleri verildikten sonra ülkelere geçilmiştir. Günümüz müfredat programında yer aldığı gibi kıtalarda yer alan çok sayıda ülke değil de; o kıtada dünya ekonomisinde ve siyasetinde etkili olan belli ülkeler ayrıntılı bir şekilde işlenmiş, diğer ülkelerin sadece isimleri verilmiştir. Ancak bu kitapta kıtaların genel

özelliklerinin ve ülkelerin çok fazla ayrıntılı işlenip, işlenmediği tartışmaya açıktır. Ancak günümüz müfredat programına göre genel hatları ile daha gerçekçidir. Çünkü günümüzde öğrenciler çok sayıda ülkeye ait bilgileri öğrenmek, daha doğrusu ezberlemek zorunda kalıyorlar.

1991 öncesi dönemde, 1985 – 1986 eğitim öğretim yılından itibaren aynı yazara ait lise I, II ve III coğrafya ders kitapları uzun yıllar okutulmuştur. Lise I coğrafya kitabı; yeryuvarlağı, harita bilgisi, karalar ve denizler, yer yuvarlağının yapısı ve yer şekillerinin oluşumu, yeryüzünün biçimlenmesi (dış kuvvetler), insan ve tabii çevre ana konularından oluşmaktadır. İnsan ve tabii çevre konusunda Türkiye’de nüfus ve yerleşme konuları anlatılmaktadır. Bugünkü Lise I coğrafya ders kitabından farklı olarak Türkiye’nin coğrafi bölgeleri konusu yoktur. Buna karşılık bugünkü coğrafya ders kitaplarında da karalar ve denizler, insan ve tabiiat konuları yoktur. Bu kitapta, genel fiziki coğrafya konularından sonra Dünya’da ve Türkiye’de nüfus ve yerleşme konularına yer verilmiş olması bu kitabı günümüz lise I coğrafya kitabından içerik olarak daha mantıklı yapar. Çünkü genel fiziki coğrafya ile genel beşeri coğrafya konuları birbirini tamamlayan ve ard arda öğrenilmesi gereken konulardır. Genel fiziki coğrafya konularından sonra Türkiye’nin coğrafi bölgelerine geçilmesi durumunda ise öğrenciler genel coğrafyayı tam öğrenmeden yerel coğrafya konularına geçmiş olacaklardır. Bu durum da coğrafya biliminin konu sistematğine uymaz.

Bu kitapta yer alan şekillerin tamamına yakını 1975 – 1984 yılları arası okutulan ülkeler coğrafyası ders kitabındaki gibi siyah - beyazdır. Ancak farklı olarak birkaç tane renkli harita vardır (Sayfa: 123, Şekil: 43; Dünya İklim Bölgeleri Haritası; Sayfa: 31, Şekil: 16; Türkiye’nin Dünya Üzerindeki Yerini Gösteren Harita; Sayfa: 132, Şekil: 45; Türkiye İklim Bölgeleri Haritası). Bu kitapta ülkeler coğrafyası kitabından farklı olarak konu başlarından “derse hazırlık çalışmaları” ve ana konuların sonlarında “ okuma parçaları” bulunmaktadır. Bu tür etkinlikler öğrencinin ders kitabına karşı ilgisini artırır. Siyah – beyaz şekillere ilaveten özenmeden çizilmiş haritalar bu kitabın görsel çekiciliğini yok etmektedir. 1985-1986 yılından itibaren okutulan Lise II coğrafya kitabı Türkiye’nin coğrafi bölgeleri ve ülkeler coğrafyası bölümlerinden oluşmaktadır. Günümüz ülkeler coğrafyası kitabında olduğu gibi bu kitapta da çok sayıda ülkeye ait bilgiler bulunmaktadır.

Bu ülkelerin önemli bir kısmını işlemenin gereksiz olduğunu 1975-1984 yılları arasında okutulan ülkeler coğrafyası kitabını incelerken ortaya koymuştuk. Çok sayıda çeşitli ülkeye ait bilgilerin öğrenciye verilmek istenmesi, coğrafyanın ezberci bir bilim olarak algılanmasına ve sevilmemesine yol açmıştır. Fiziksel görünüm olarak bu kitap da yazarın Lise I coğrafya kitabına genel olarak benzer. Farklı olarak bölgelerimize ait birkaç tane renkli fotoğrafın kitapta bulunmasıdır. Özenmeden çizilmiş haritalara ve grafiklere bu kitapta da rastlanmaktadır (Sayfa: 195, Güneydoğu Asya Ülkelerini Gösteren Harita; Sayfa: 134, Ortadoğu Ülkelerinde Asya Kıtasına Bulunanlarını Gösteren Harita; Sayfa: 135, Körfez Ülkeleri Haritası). Lise III coğrafya ders kitabında, Türkiye'nin ekonomik coğrafyası, ülkeler ve uluslar arası kuruluşlar konuları bulunmaktadır. Kitabın önemli bir kısmını Türkiye'nin ekonomik coğrafyası konuları oluşturmaktadır. Bu kitapta da Lise I, II kitaplarındaki fiziksel görünüş ile ilgili eksikliklere rastlanmaktadır.

1975-1984 yılları arasında okutulan ülkeler coğrafyası ders kitabının ve 1985-1986 eğitim ve öğretim yılından itibaren okutulan Lise I, II ve III coğrafya ders kitaplarının incelenmesi sonucu; 1991 öncesi döneme ait lise coğrafya kitaplarının genel özelliklerini ve bu duruma bağlı olarak ortaya çıkan olumsuzlukları şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Lise coğrafya derslerinin her biri için tek bir ders kitabı bulunmaktadır. Öğrenciler ve öğretmenler için seçim şansı yoktur. Tek bir yazarın veya yazarlar grubunun yazdığı bu kitaplar önemli ölçüde değişikliğe uğramadan uzun yıllar okutulmuştur. Bu şekilde de öğretmen ve öğrencilerde bir yazara ve yazarlar grubuna endeksli dar bir coğrafi görüş açısı oluşmuştur. Farklı ders kitapları olmadığı için öğrencilerin ve öğretmenlerin çalışma alanları daralmıştır. Güncelliği yakalayamamış bu kitaplar, eğitim için uygun değildir.

2- Bu dönemdeki coğrafya ders kitapları siyah – beyaz şekilleri, özenmeden yapılmış çizimleri ve kalitesiz kağıdı ile görsel çekicilikten tamamen yoksundur.

3- Kitaplarda hazırlık çalışmaları, ödev soruları ve okuma parçaları dışında etkinliklere yer verilmemiştir. Uzun uzadıya konu anlatımı esas alındığı için bu kitaplar çok fazla bilgi ile yüklüdür. Bu nedenle pek çok öğrenci coğrafya dersinden soğumuş, toplum içinde coğrafya ezberci bir bilim dalı olarak anılmıştır.

1991 öncesi dönem coğrafya ders kitaplarımızın kalitesiz olması sadece yazarlarımızdan kaynaklanmamaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı da en az onlar kadar etkilidir. Ders kitaplarının, gerek içerik gerekse fiziksel görünüm olarak kalitelerinin artırılması, her aşamada maddi harcamaları gerektirir. Bu dönemde ders kitaplarının yazımı ve basımı ile ilgili harcamalar Milli Eğitim Bakanlığına aittir. Özel yayın kuruluşlarının ve değişik yazarların ders kitaplarına izin verilmediği için rekabet ortamı yoktur. Bu duruma bağlı olarak bakanlık coğrafya ders kitaplarında kalite artırıcı modern teknikleri fazla masraflı olduğu için uygulamamıştır.

1991 öncesi dönemde coğrafya ders kitaplarımız, İngiliz araştırmacının³ makalesinde anlattığı şekli ile İngiltere'nin 1950'li yıllarına benzemektedir. Araştırmacıya göre bu yıllarda İngiltere'de sınırlı sayıda coğrafya kitabının bulunması nedeni ile öğretmenlerin seçim şanslarının az olduğunu belirtmektedir. Ülkemizde 1991 öncesi dönemde coğrafya ders kitabı seçme şansı az değil, hiç yoktur. Yine aynı araştırmacı çalışmasında, 1950'li yıllarda İngiltere'de coğrafya ders kitaplarının genellikle uzun konu bölümlerinden oluşan ve siyah – beyaz baskının kullanıldığı yapıya sahip olduğunu belirtmiştir. Ayrıca ders kitaplarında nadir olarak tanımlara ve sorulara yer verildiğini ifade etmiştir. Tanımlar ve soruların da bilgiyi test etmekten ileri gitmediğini ortaya koymuştur. İngiliz araştırmacının ülkesinin 1950'lerdeki coğrafya ders kitapları için belirttiği özellikler, ülkemizde 1991 öncesi dönem ders kitaplarına aynen uymaktadır.

II- 1991 Sonrası Dönemde Coğrafya Ders Kitaplarımızın Değerlendirilmesi

Ülkemizde bu döneme ait coğrafya ders kitaplarının özelliklerini değerlendirmeden önce kaliteli bir coğrafya kitabının özelliklerinin neler olduğunun ortaya konulması gereklidir. Daha sonra kaliteli bir coğrafya ders kitabında bulunan özelliklere, coğrafya kitaplarımızın sahip olup olmadığını değerlendirebiliriz

IIa- Kaliteli Coğrafya Ders Kitaplarının Özelliklerinin Dikkate Alınarak Ülkemiz Lise Coğrafya Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi

³ WAUGH, D. 2000, "Writing Geography Textbooks". Issues in Geography Teaching. S.93-107, London and New York.

Coğrafya ders kitapları araştırma yapma, soru sorma ve eleştiri yapma becerisini öğrencilere kazandırmalıdır: Waugh'un çalışmasında coğrafya ders kitaplarında iki yaklaşım olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşımlardan birincisinde ders kitabı alıştırma kitabı, kılavuz kitap ve konular ile ilgili CD ROM, video, kasetler vb. bir çok etkinlik seti ile birlikte düşünülür. Bu tür yaklaşıma sahip, "açık uçlu" olarak nitelenen coğrafya ders kitabı ile öğretim, öğretmen ve öğrenciler için daha esnek⁴. Daha az formaldır. Öğrencilerin araştırmalarını teşvik eder ve pek çok yaklaşımlarını cesaretlendirir. "Açık uçlu" coğrafya kitabı olarak nitelenen bu ders kitapları ile öğretim daha fazla zaman alır ve masraflıdır. II. Yaklaşımda ise ders kitabı sadece bilgi ve kaynak sağlar. Bu tür ders kitabı öğrenci etkinliklerine çok fazla yer vermediği için kapalı uçlu olarak nitelenmektedir. Bu tür bir ders kitabı öğretmen ve öğrenci için daha fazla rehberlik yapar. Ancak açık uçlu ders kitabına göre böyle bir kitapla ders yapmak daha kolaydır. Ülkemizdeki lise coğrafya kitapları "kapalı uçlu" olarak nitelenen kitapların özelliklerine sahiptir. Talim Terbiye'nin ders kitapları yönetmeliğine göre tüm ders kitaplarının kılavuz kitabı olması gerekir. Ancak yapılan düzenleme ile lise coğrafya ders kitapları bu yönetmelikten muaf tutulmuştur. Anket sonuçlarına göre öğretmenlerin % 81.8'i coğrafya ders kitaplarının kılavuz kitabı olması gerektiği görüşünü belirtmişlerdir. Bu oran çok yüksek bir değerdir. Kılavuz kitap dışında öğrencilerimizi kendi başına çalışmaya itecek alıştırma kitabı, CD ROM, video vb. materyaller de yoktur. Anket sonuçlarına göre öğretmenlerin % 84.4'ü ders kitabına ilave olarak alıştırma kitabının olması gerektiği düşüncesindedir. Ülkemizde coğrafya ders kitabını destekleyen araç ve gereçlerin yeterince kullanılmadığı düşüncesinde olanların oranı % 42.4 gibi yüksek bir değer göstermektedir. Yeterince kullanıldığı düşüncesinde olanların oranı ise %30.3'tür. Aradaki fark önemlidir. Sonuç olarak, ders kitabını destekleyen araç-gereçlere daha fazla önem verilmelidir. Ankete katılanların, % 71.9'u lise coğrafya kitaplarının öğrencileri araştırma yapmaya teşvik etmediğini, %3.1'lik çok düşük bir oran ise teşvik ettiği düşüncesindedir. % 74.2'si eleştiri yapma ve soru sorma becerisi kazandırmadığı, %25.8'i kısmen kazandırdığı düşüncesine sahiptir. Ders

---

⁴ WAUGH, D. 2000, A.g.e. s. 93-107.

kitaplarımızın, tam anlamıyla soru sorma ve eleştiri yapma becerisini kazandırdığı görüşünde olan öğretmen yoktur. Ankete katılan öğretmenlerin % 64.3'ü coğrafya ders kitaplarının yer ve isim ezberleten bir özelliğe sahip olduğu düşüncesindedir. Hayır diyenlerin oranı % 14.3 gibi çok düşük bir değerdir.

Coğrafya ders kitapları, eğitim standartlarının gelişmesine ve öğrencilerde coğrafi bilincin oluşmasına katkıda bulunması gerekir: Ankete katılanların % 40.6'sı ders kitaplarımızın, öğrencilerde coğrafi bilincin oluşmasına katkıda bulunduğu görüşündedir. Coğrafi bilincin oluşmasında kısmen faydalı olduğu düşüncesinde olanların oranı ise % 34.4'dür.

Ders kitabının bilgileri güncel olmalıdır⁵. Bu özelliğin sağlanması hem coğrafya ders kitabı yazarlarının hem de yayıncıların temel problemidir. Bir ders kitabının yazımı ve basımı en az bir yıl sürer. Dolayısıyla coğrafya kitabının kitapçılara ulaşmadan önce modasının geçmesi kaçınılmazdır. Küresel iletişimdeki en son gelişmelere, mevcut bilginin nitelik ve niceliğindeki artışlara bağlı olarak, bir coğrafya ders kitabının ömrü 3 ile 4 yıl arasında değişmektedir. Sonuç olarak coğrafya ders kitaplarının kısa zaman aralıkları ile revize edilmesi gerekiyor. Aksi takdirde coğrafya kitapları hızla gelişen küresel iletişim karşısında cazibesini kaybeder. Ankete katılanların % 50'si coğrafya kitaplarımızın güncel olmadığı kanısındadır. % 40.6'sı ise kısmen bu özelliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Bu değerlere göre ders kitaplarımızın çağı yakalaması gerektiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca % 25'i de küresel iletişimdeki hızlı gelişmenin coğrafya ders kitaplarının cazibesini azaltacağı, % 46.9'u ise azaltmayacağı kanısındadır. Coğrafya ders kitapları güncelliği yakalayabilirse medya araçları coğrafya ders kitaplarının önemini azaltamaz.

Bilgiler ön yargısız olmalıdır: Ülkelerin birbirlerine karşı ön yargıları olabilir. Kimi ülkelerde de bu ders kitaplarına yansımaktadır. Suriye'de ders kitaplarındaki haritalarda ve metinlerde Hatay'ın Suriye sınırları içinde gösterilmesi bu duruma örnektir. Bu örnekte olduğu gibi

---

⁵ Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2002, "Milli Eğitim-Sanat-Kültür Dergisi", Sayı:152, s.32, Ankara.

ders kitaplarına yansıyan ön yargılar her zaman düşmanca duygulardan kaynaklanmayabilir. İnsanlar tanımadığı ve yeterince araştırmadığı yerler hakkında da ön yargılara sahiptir.

Medya türleri ile bağlantılı internet, CD ROM'lar ve televizyonla eğitim gibi unsurlarla ders kitabının desteklenmesi gereklidir: Ders kitaplarının güncelliğini koruyabilmesi için bu özellik çok önemlidir. Coğrafya ders kitapları öğrenciler ve öğretmenler için temel eğitim kaynağı olmalıdır. Öğrenciler için sınıf çalışmalarında öğretmenden sonra en önemli faktördür. Ders kitabı hiçbir zaman tecrübeli bir öğretmenin yerini alamaz.

Coğrafya ders kitaplarının, ana hatları veren bir müfredat programına bağlı kalması gereklidir: Kaliteli bir ders kitabı için müfredat programı şu özelliklere sahip olmalıdır;

- 1- Öğrencilerin yaşamlarına ve çağın gereklerine uygun olmalıdır.
- 2- Konular gelecek yaşama hazırlayıcı olmalıdır.
- 3- Birbirine çok yakın veya birbirinin aynı olan konular farklı sınıfların müfredat programlarında bulunmamalıdır.

Ankete katılanların % 56.3'ü coğrafya ders kitaplarımızın kısmen öğrencilerin yaşamlarına ve çağın gereklerine uygun olduğu düşüncesindedir. % 37.5'i ise bu düşünceye katılmamaktadır. % 56.3'ü gelecek yaşama hazırladığını belirtmiştir.

Birbirinin aynı ve birbirine çok yakın konuların ders kitaplarımızda okutulması önemli bir sorundur. Lise I. sınıf coğrafya kitabında genel fiziki coğrafya konularından sonra Türkiye'nin coğrafi bölgeleri konularının bulunması coğrafyanın içerik bütünlüğüne aykırıdır. Ankete katılan öğretmenlerin büyük bir kısmı bu görüştedir (% 86.7 gibi). Bu kitapta Türkiye'nin coğrafi bölgeleri konuları yerine genel, beşeri ve ekonomik coğrafya konularının yer alması daha doğrudur. Çünkü genel coğrafyanın temel konularını bilmeyen bir kişiye yerel coğrafya konularının öğretilmeye çalışılması yanlıştır. Anket sonuçları da bu düşünceyi desteklemektedir (% 90 gibi).

Lise I. sınıfta genel coğrafya konuları verildikten sonra lise II. sınıfta Türkiye'nin fiziki coğrafyası konuları yanında Türkiye'nin beşeri

ve ekonomik coğrafyası konularını da kapsayan Türkiye coğrafyası dersi okutulmalıdır. Ankete katılanların % 96.6'sı bu görüştedir.

Ülkemizin fiziki, beşeri ve ekonomik özelliklerini kapsayan Türkiye coğrafyası dersinin okutulması durumunda; bu dersin içeriği Türkiye'nin coğrafi bölgeleri ile büyük ölçüde aynı olacaktır. Bu yüzden gereksiz tekrar yapmamak için Türkiye'nin coğrafi bölgeleri dersine ve kitabına ihtiyaç yoktur. Ankete katılan öğretmenlerin büyük bir kısmı da bu görüştedir (% 57.6 gibi).

Ders kitaplarımız, basma kalıp ve aşırı basitleştirilmiş olmamalıdır: Herhangi bir coğrafya kitabı benzer özelliklere sahip olduğu gibi önemli farklılıkları da içermelidir. Ancak bu şekilde öğretmenlerin coğrafya ders kitabı seçimindeki seçenekleri artar. Önemli farklılıklara sahip coğrafya kitaplarının fazlaca bulunması öğretmenlerin ve öğrencilerin araştırma alanını genişletir. Ayrıca öğrencilerin coğrafi bakış açılarını da çeşitlendirir. Önemli olan piyasada değişik yazarlara ait çok sayıda kitabın bulunması değildir. Önemli olan öğrencilere farklı bakış açıları kazandırabilecek ve etkinlikler sunabilecek coğrafya ders kitaplarının bulunmasıdır. Ankete katılanların % 90.9'u lise coğrafya kitaplarımızın içerik ve fiziksel görünüş olarak birbirine çok benzediği düşüncesindedir. Çok farklı yazarların yazdığı fakat birbirine çok fazla benzeyen coğrafya ders kitapları ile piyasada sadece bir yazara ait coğrafya ders kitabının bulunması arasında öğretim açısından önemli bir fark yoktur. Günümüzde coğrafya ders kitaplarının birbirine çok benzemesi; anket sonuçlarına göre Talim Terbiye'nin kitap yazımı ile ilgili katı kurallarından ve yazarlardan kaynaklanıyor diyenlerin oranı % 64.5'dir. Sadece Talim Terbiye'nin katı kurallarından kaynaklanıyor diyenlerin oranı % 25.8'dir. kitap yazarlarından kaynaklanıyor şeklinde görüş belirtenlerin oranı ise % 3.1'dir. Sonuç olarak, piyasadaki coğrafya ders kitaplarının birbirine çok benzemesinde her iki faktörün de etkili olduğu düşüncesinde olanların oranı çok yüksektir.

Ders kitabının kullanışlı olması gerekir: Kitabın kullanışlılık durumu, cildinin dayanıklılığı, sayfa düzeni, kullanılan kağıdın kalitesi, kitabın boyutu ve şekli, yazının tipi, resimlerin kalitesi, netliği ile ilgili pek çok özelliğe bağlıdır. Kısaca ders kitabının fiziksel görünüşünü ifade eder. Ankete katılanların % 58.6'sı coğrafya kitaplarımızın kısmen

kullanışlı olduğu düşüncesindedir. % 31.0'ı ise kullanışlı olmadığını belirtmişlerdir.

Sade ve yaşayan bir dilde yazılmış olması gerekir⁶. Coğrafya ders kitabının dilinin anlaşılır olması için şu özelliklerin gerçekleştirilmesi gerekir;

- 1- Paragraflar birbirleri ile bağlantılı ve akıcı olmalıdır.
- 2- Metinlerde geçen soyut kavramlar çeşitli şekiller ile anlaşılır hale getirilmelidir.
- 3- Anlatımda ne çok uzun ne de çok kısa cümlelere yer verilmelidir

Ankete katılanların % 57.6'sı coğrafya kitaplarımızdaki dilin kısmen sade ve yaşayan bir dilde yazıldığı kanısındadır. Bu düşüncede olmayanların oranı ise %25.8'dir.

Kitaplardaki hazırlık ve değerlendirme çalışmaları öğrencilerde konuyu öğrenmeleri için istek uyandırmalıdır: Ankete katılan öğretmenlerin % 42.9'u coğrafya kitaplarımızın bu özelliği gerçekleştirmediği düşüncesindedir. Gerçekleştirebildiği düşüncesinde olanların oranı % 25.0'dır. Ayrıca %37.9'u ise hazırlık ve değerlendirme çalışmalarına yeterli vakit ayırmadıklarını belirtmişlerdir.

Bir coğrafya ders kitabının yukarıda saydığımız özelliklerin hepsine sahip olması öğretim için ideal olanıdır. Ancak bu şekilde ders kitapları, öğretmen ve öğrencilerin ilgisini çekebilir. Ankete katılan öğretmenlere göre öğrencilerin ders kitaplarına ilgilerini artırmak için yapılabilecek işler şunlardır;

- 1- Grafikler, haritalar, fotoğraflar, profiller, kesitler v.b. görsel malzemelere kitapta daha fazla yer ayrılmalıdır.
- 2- Kitaptaki çeşitli şekiller ve metin bilgileri güncel olmalıdır.
- 3- Gereksiz ayrıntıdan kaçınılmalı, özet bilgi verilmelidir.

---

⁶ DEMİREL, Ö. 1999. "Planlamadan Değerlendirmeye Öğretme Sanatı" Pegem Yayıncılık. Ankara.

4- Ünite sonlarında konuları toparlayıcı özetlerin bulunması gereklidir(Ankete katılanların %67.7'si bu görüşü desteklerken, %22.6'sı karşı çıkmaktadır).

5- Sözlüğün kitap sonu yerine sayfa sonunda bulunması öğrenciye pratik kolaylıklar getirir(Ankete katılanları % 56.7'si bu öneriye katılırken, %16.7'si kısmen bu görüşe katılmaktadır).

6- Şayet kitap sonunda sözlük kalacaksa kelime hazinesi yönünden takviye edilmesi gerekir(Ankete katılanların %60'ı kitap sonundaki sözlüğün yeterli olmadığı kanısındadır. % 6.7'si ise yeterli görmektedir).

SONUÇ

Ders kitabı teriminin en basit sözlük tanımı, bir kullanım yönergesi; herhangi bir bilim dalı üzerine yazılmış standart kitaptır. Özel bir yayıncılık şirketi için ders kitabı, büyük miktarda satılması ve gelir getirmesi dışında bir anlam ifade etmez. Coğrafya öğretmenleri için ise temel bir eğitimsel kaynaktır.

Ülkemizde 1991-1992 eğitim – öğretim yılına kadar ders kitaplarının yazımı ve basımı ile sadece Milli Eğitim Bakanlığı yetkiliydi. Bu eğitim – öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığının ders kitapları yazarları dışında yazarların yazdığı ve özel yayın kuruluşlarının bastığı kitaplar da okutulmuştur. Tabi burada şu durumun da mutlaka belirtilmesi gerekir; her yazarın yazdığı kitap piyasaya ders kitabı olarak giremez. Ancak Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Talim Terbiye Kurulu'nun ders kitabı olarak kabul ettiği kitaplar okutulabilir.

1991-1992 eğitim – öğretim yılı ile birlikte ders kitapları yazımı Milli Eğitim Bakanlığının tekelinden kurtulmuş ve rekabet ortamı doğmuştur. Bu bağlamda; ülkemiz lise coğrafya ders kitapları 1991 yılı esas alınarak, öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde incelenebilir.

1991 öncesi döneme ait lise coğrafya kitaplarının genel özelliklerini ve bu duruma bağlı olarak ortaya çıkan olumsuzlukları şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Lise coğrafya derslerinin her biri için tek bir ders kitabı bulunmaktadır. Öğrenciler ve öğretmenler için seçim şansı yoktur. Tek bir yazarın veya yazarlar gurubunun yazdığı bu kitaplar önemli ölçüde

değişikliğe uğramadan uzun yıllar okutulmuştur. Bu şekilde de öğretmen ve öğrencilerde bir yazara ve yazarlar grubuna endeksli dar bir coğrafi görüş açısı oluşmuştur. Farklı ders kitapları olmadığı için öğrencilerin ve öğretmenlerin çalışma alanları daralmıştır. Güncelliği yakalayamamış bu kitaplar eğitim için uygun değildir.

2- Bu dönemdeki coğrafya ders kitapları siyah – beyaz şekilleri, özenmeden yapılmış çizimleri ve kalitesiz kağıdı ile görsel çekicilikten tamamen yoksundur.

3- Kitaplarda; hazırlık çalışmaları, ödev soruları ve okuma parçaları dışında etkinliklere yer verilmemiştir. Uzun uzadıya konu anlatımı esas alındığı için bu kitaplar çok fazla bilgi ile yüklüdür. Bu nedenle pek çok öğrenci coğrafya dersinden soğumuş, toplum içinde coğrafya ezberci bir bilim dalı olarak anılmıştır.

Ders kitaplarının, gerek içerik gerekse fiziksel görünüm olarak kalitelerinin artırılması, her aşamada maddi harcamaları gerektirir. Bu dönemde ders kitaplarının yazımı ve basımı ile ilgili harcamalar Milli Eğitim Bakanlığına aittir. Özel yayın kuruluşlarının ve değişik yazarların ders kitaplarına izin verilmediği için rekabet ortamı yoktur. Bu duruma bağlı olarak bakanlık coğrafya ders kitaplarında kalite artırıcı modern teknikleri fazla masraflı olduğu için uygulamamıştır.

1991 yılı sonrası lise coğrafya ders kitaplarının incelenmesinde, anket sonuçları en önemli materyaldir. Anket sonuçlarına göre bu öneme ait coğrafya ders kitapları ile ilgili değerlendirmeleri şu şekilde özetleyebiliriz;

1- Öğretmen kılavuz ve öğrenci alıştırmaları kitapları coğrafya ders kitaplarımız için mutlaka gereklidir.

2- Ders kitaplarımızın öğrencileri araştırma yapmaya teşvik etmediği, soru sorma ve eleştiri yapma becerisini kazandıramadığı görülmüştür.

3- Ders kitaplarımız yer ve isim ezberleten bir özelliğe sahiptir.

4- Bilgi bakımından kitaplarımız güncelliği yakalayamamıştır.

5-Coğrafya ders kitaplarımız kısmen çağın gereklerine ve öğrencilerin yaşamlarına uygundur.

6- Öğrencileri yeterince geleceğe hazırlamamaktadır.

7- Lise I. sınıf coğrafya ders kitabında genel fiziki coğrafya konularından sonra Türkiye'nin coğrafi bölgeleri konuları yerine genel beşeri ve ekonomik konuları okutulmalıdır.

8- Lise II. sınıfta Türkiye'nin fiziki coğrafyası konuları yanında Türkiye'nin beşeri ve ekonomik coğrafyası konuları da okutulmalıdır.

9- Lisede Türkiye'nin coğrafi bölgeleri dersi ve kitabı gereksiz bir tekrardır.

10- Gerek Talim Terbiyenin yönetmeliklerinden gerekse yazarların uygulamalarından coğrafya ders kitaplarımız fiziksel görünüş ve içerik olarak birbirine çok benzemektedir.

11- Coğrafya ders kitaplarımız kısmen kullanışlıdır.

12- Kısmen sade ve yaşayan bir dilde yazılmıştır.

13- Hazırlık ve değerlendirme çalışmaları öğrencilerde yeterince ilgi uyandırmaktadır.

14- Ünite sonlarında konuları toparlayıcı özetlerin mutlaka bulunması gerekir.

15- Sözlük, coğrafya ders kitaplarının sonu yerine, sayfa sonlarında uygun yerlerde bulunmalıdır.

16- Şayet kitabın sonunda sözlük bulunacaksa; bu sözlüğün kelime sayısının artırılması gerekir.

17- Ders kitaplarında görsel malzemeye daha çok yer verilmelidir.

18- Gereksiz ayrıntıdan kaçınılmalı, özet bilgiye yer verilmelidir.

KAYNAKÇA

- ASAL, T. ; SANIR, F., (1954), Coğrafya. Marif Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- ASAL, T. ; SANIR, F., (1969), Coğrafya I. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.
- ASAL, T. ; SANIR, F., (1954), Coğrafya II. Marif Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- ASAL, T. ; SANIR, F., (1969), Coğrafya II. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 10. Baskı, Ankara.
- ASAL, T. ; SANIR, F., (1954), Coğrafya III. Marif Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- ASAL, T. ; SANIR, F., (1976), Coğrafya III. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 10. Baskı, Ankara.
- ATALAY, İ.,(2001), Lise Coğrafya. İnkılap Yayınları,İstanbul.
- DEMİREL, Ö., (1999), Planlamadan Değerlendirmeye Öğretme Sanatı. Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Ders Kitapları Yönetmeliği, 1995, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.
- ERİNÇ, S.; ÖNGÖR, S., (1976), Ülkeler Coğrafyası (Lise Kitapları). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- ERİNÇ, S.; ÖNGÖR, S., (1984), Ülkeler Coğrafyası (Lise Kitapları). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- ERİNÇ, S., (2001), Lise Coğrafya Kitabı. Altın Kitapları, İstanbul.
- İZBIRAK, R., (1985), Coğrafya I. (Lise kitapları). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İZBIRAK, R., (1988), Coğrafya I. (Lise kitapları). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İZBIRAK, R., (1985), Coğrafya II. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İZBIRAK, R., (1989), Coğrafya III. (Lise Kitapları). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- LAMBERT, D. ; BALDERSTONE, D., (2000), Learning to Teach Geography in the Secondary School. (A Companion to School Experience). London and New York.
- Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları (2001), Milli Eğitim Kültür-Sanat Dergisi, Sayı:152, Ankara.

- ÖNGÖR, S., (1970), Coğrafya Öğretimi ve Coğrafya Kitapları ile Atlasların Geliştirilmesi, Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları, İstanbul.
- ŞAHİN, C., (2001), Coğrafya Öğretimi (Sorunlar ve Çözümler), Gündüz Yayıncılık, Ankara.
- ŞAHİN, C. ; YAVUZ, N. ; KARABAĞ, S., (2001), Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu. Nobel Yayınları, Ankara.
- ŞAHİN, C., (2001), Ortaöğretim Coğrafya Müfredat Programı Hakkında Bir Araştırma. Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı:3, İstanbul.
- The Little Oxford Dictionary, (1988), s.582. London
- Türkiye ve Almanya İlköğretim Ders Kitapları Sempozyumu, 1995, Ankara.
- Türkiye'nin Ders Kitapları, (1991), Çağdaş Yaşamı Destekleme Yayınları, İstanbul.
- ÜÇİŞİK, S. ; SEKİN, S., (2001), Lise Coğrafya Dersi Öğretim Programlarının İncelenmesi. Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı:3, sayfa:114, İstanbul.
- WAUGH, D. 2000, "Writing Geography Textbooks". Issues in Geography Teaching. S.93-107, London and New York.
- YALIN, İ.H., (2002), Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme. Nobel Yayınları, Ankara.